

Karahan, Saim Osman (2011), *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü (1-2-3)*, Köstence-Romanya, 1682 s., ISBN: 978-606-598-188-1

Işıl Işıktaş Sava*

Romanya Müslüman Tatar Türkleri Demokrat Birlięi'nin maddi desteğiyle basılan ve Dobruca Kırım Tatar millî şairi Mehmet Niyazi'nin aziz ruhuna ithaf olunan *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*, Saim Osman Karahan tarafından kaleme alınmıştır. 1860'larda Kırım'dan o zamanlar Osmanlı toprağı olan Dobruca'ya göç eden bir Kırım Tatar ailenin çocuğu olarak 1939'da Köstence-Romanya'da dünyaya gelen Saim Osman Karahan 1964'te Türkiye'ye göç edip yerleşir. 1966'da Ankara'da kazandığı Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1970'te bitirir. Saim Osman Karahan İstanbul'da yayımlanan *Emel Dergisi* ve *Bahçesaray* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü 2009'dan beri yürütmektedir.

Daha önce *Dobruca Hikâyeleri* (2011), *Ant Etkemen-Numan Çelebi Cihan* (Köstence, 2002) adlı kitapları neşreden Karahan; *Kültürümüzün Meseleleri - Ahmet-Naci Cafer Ali* (2012), *Türkniñ Öz Qardaşı - Tahsin İbrahim* (2011), *Qırım - Necip Hacı Fazıl* (2011), *Dobruca'dan - Müstecib Ülküsal* (2007), *Ömürniñ İçinden - Vasfiye Qıpçaq* (2004), *Balalar İçün - Vasfiye Qıpçaq* (2004), *Sağış - Memet Niyazi* (2003), *Dobruca'nın Davuşı I-II-III - Mehmet Vani Yurtsever* (2003) adlı kitapların neşredilmesine yardım etmiştir.

Dobruca KırımTatar Ağzı Sözlüğü, Dobruca'da doğup büyüyen ve anadilinde eğitim almadığı için kendi diline yeteri kadar vakıf olamadığına üzölen Karahan'ın lise yıllarında 1952-1955 yılları arasında bildiği Tatarca (Kırım Tatarca) kelimeleri fişlere not ederek bugünlere kadar getirdiği titiz bir çalışmanın meyvesidir (Önsöz s.V). Üç cilt ve 1682 sayfa olan sözlük,

- ❖ *Dobruca Kırımtatatar Ağzı*
- ❖ *Sözlük maddelerine Dair Açıklamalar*
- ❖ *Türkçe Kısaltmalar*
- ❖ *Romence Kısaltmalar*
- ❖ *İşaretler*

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, isilay@gazi.edu.tr

- ❖ *Kelime ve Alıntı Cümleler İçin Taranmış Metinler*
- ❖ *Yararlanmış Sözlükler*
- ❖ *Sözlük*

bölümlerini içermektedir. Sözlüğün sözlük maddeleri bölümüne kadar olan kısmı Türkiye Türkçesi ve Romence olarak yazılmış, sözlük maddeleri Dobruca Kırım Tatar ağzı şekilleriyle madde başı olarak verilmiş ve bu madde başı olan kelimelerin karşılıklarına açıklamalar önce Türkiye Türkçesiyle sonra Romence olarak kaleme alınmıştır.

Sözlüğün Önsöz'ünde yazar bu sözlük çalışmasına başlamasının sebebi olarak Komünist rejimdeki Romanya'da 1959'da ana dilde eğitim veren okulların kapanmasından dolayı yarım kalan bilgilerini tamamlama gayretini gösterir. Sözlük için lise yıllarında (1952-1955) bildiği Tatarca (Kırım Tatarca) kelimeleri fişlediğine, bunu yaparken ailesinden, akrabalarından ve mahallesindekilerden faydalandığına değinir. Köstence'deki tahsil hayatı boyunca ona bu konularda kaynak sağlayan kişilere, fikri anlamda yardımlarını esirgemeyen Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki hocalarına teşekkür eder. Sözlükte sadece konuşma kelimelerine değil halk edebiyatında ve yazılı edebiyatın eserlerinde yer alan kelimelere de yer verdiğinden bahseder. Ayrıca sözlüğe son şeklini verirken İstanbul'da yaşayan ve Romanya'dan göç etmiş ailelerden yardım aldığını, Kırım Akmesic'teki İsmail Gaspıralı Millî Kütüphanesi'nde bulunan dilbilgisi kitaplarını ve Kırım Tatarca eserleri temin edip kendisine Naciye Tairova hanımın gönderdiğini belirtir.

Eserin girişi niteliğindeki *Dobruca Kırımtatatar Ağzı* (s. IX-XXI) başlıklı bölüm,

1. Giriş
 2. Türk lehçeleri arasında yeri
 3. Konuşma dili olarak özellikleri
 - Bazı fonetik özellikler
 - Morfolojik özellikler
 - Sentaktik özellikler
 4. Tarihte Tatar adı ve dili
 5. Yazı dili haline gelişi
 6. Dobruca Tatar ağzı ile ilgilenen âlimler
 7. Dobruca Tatar ağzının kelime varlığı
 8. Dobruca Tatar ağzı sözlükçülüğü
 9. Dobruca Tatar ağzının Kırım Tatar Ağızlarına göre durumu ve konuşulduğu saha
 10. Sonuç
- alt başlıklarında incelenmektedir.

Dobruca Kırım Tatar Ağzı bölümünün 1. Giriş başlığında önce Romanya sınırları içinde yaşayan Kırım Tatarlarının nüfusu hakkında bilgi verilir. Dobruca Kırım Tatar ağzının dilbilgisi bakımından Kırım Çöl ağzının diğer ağızlarından bazı unsurları kendi bünyesine katmasıyla Dobruca coğrafyasında geliştiği belirtilir. (s. IX). 2. *Türk lehçeleri arasında yeri*'nde fonetik, gramer ve leksik özellikleriyle Kırım Tatarcası ve dolayısıyla onun bir ağzı olan Dobruca Kırım Tatarcasının Türk dilleri içinde Kıpçak grubunda yer aldığına değinilir. Göçler ve savaşlar sebebiyle Tatarların değişik coğrafyalarda çeşitli milletlerle ilişkilerde bulunduğundan söz edilir (s. IX). 3. *Konuşma dili olarak özellikleri*'nde 1774'e kadar Kırım Hanlığı içindeki Tatar nüfusunun zaman zaman Dobruca'ya ve Balkanlara göç edip yerleştikleri, 1783'te Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra da Çarlığın Tatarları sürdüğü anlatılır. Bugün Dobruca Tatarcasını konuşanların Romen nüfusu arasında dağınık bir halde, yerleşik yaşayan küçük bir azınlığın dili olduğu bilgisi verilir. Dobruca Tatarcasının, ülkenin dili Romencenin yoğun ve sürekli baskısı altında olduğu, yeni nesillerin aileleri içinde Romence konuştukları belirtilir (s. IX). "Bazı fonetik özellikleri" alt başlığında ünlüler hakkında bilgiler verilir, bu ağzıda on ünlü olduğu belirtildikten sonra bunların açıklamaları yapılır. Ünsüzlerle ilgili de bazı ses özellikleri ve ses değişiklikleri kısaca açıklanır. Morfoloji özellikleri alt başlığında bu ağzın bitişken bir dil olduğu, kelimelerin üç bölümden meydana geldiği (kök, yapım eki, çekim eki), bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Dobruca Kırım Tatar ağzında da 8 kelime türünün varlığı (isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, bağlaç, edat ve ünlem) ifade edilir. "Sentaktik özellikleri" alt başlığında tamlamaların durumundan, kurallı cümlelerde özne+yüklem olduğundan söz edilir. 4. *Tarihte Tatar adı ve dili*'nde Orhun abidelerinde yer alan Tatar adından günümüze değin Tatarlar hakkındaki bilgilere bir sayfalık özetle yer verilir. 5. *Yazı dili haline gelişi*'nde zengin sözlü edebiyat ürünlerinin yazıya geçirilmesiyle başlayan yazılı edebiyatın Mehmet Niyazi'nin eserleriyle XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kimliğini bulduğuna dikkat çekilir. 1950 yılından sonra Kırım Tatar adının yasaklanıp Dobruca Tatarcasının Kazan Tatarcasının bir kolu olduğu yönünde politik yaklaşımlar geliştirildiği ve daha sonra 1959 yılında Tatar okulları rejim tarafından kapatıldığı ve 1980 yılına kadar Dobruca Kırım Tatar ağzında herhangi bir kitap basılmadığı anlatılır. 1980 yılında *Boztorğay* adlı kitabın basılmasından sonra arka arkaya çıkan kitaplardan bahsedilir. 6. *Dobruca Tatar ağzı ile ilgilenen âlimler*'de bir dilbilgini olan Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski'nin ilk defa Dobruca Kırım Tatar ağzını ele aldığı, gezdiği köylerden elde ettiği dil malzemeleri ışığında Dobruca Kırım Tatarcasının yapısında Yalıboyu (Tat), Kırım (Çöl-Şongar-Keriş) ve Nogay olmak üzere üç ağzı bulunduğu dile getirilir. Ayrıca Dobruca Kırım Tatar ağzının fonetiğini ve morfolojisini ortaya koyan ilk kişinin Prof. Dr. Enver Mahmut

olduğu belirtildikten sonra bu ağızla ilgili yapılan diğer çalışmalar hakkında bilgiler verilir. 7. *Dobruca Kırım Tatar ağzının kelime varlığı*'nda yazar Dobruca Kırım Tatar ağzının kelimelerini temelde a) öz kelimeler, b) alıntı kelimeler alt başlıklarında iki ana gruba ayırmıştır. A) *Öz kelimeler* kısmı kök halinde kelimeler, türemiş kelimeler, birleşik kelimeler bölümlerinde incelenmiştir. B) *Alıntı kelimeler* kısmı 1. *Türkiye Türkçesinden ve Türk lehçelerinden alınan kelimeler* ve 2. *Diğer dillerden alınan kelimeler* şeklinde sınıflandırılmıştır. Diğer dillerden alınan kelimeler altı grupta incelenmiştir. 8. *Dobruca Kırım Tatar ağzı sözlükçülüğü*'nde 1919'da Kırım'da Müstecip H. Fazıl (Ülküsal) ve arkadaşı Yakup Seyitcelil ile birlikte başladıkları Kırım Tatarca-Rusça sözlük çalışmasının 1920'de Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmalarıyla tamamlanamadığından söz edilir. Sonra bu sözlükçülüğün günümüze kadar gelişi şahıslar ve eserleriyle açıklanır. 9. *Dobruca Tatar ağzının Kırım Tatar Ağızlarına göre durumu ve konuşulduğu saha*'da 16. yüzyıldan itibaren Kırım Hanlığı içindeki Tatarlara Ruslar tarafından yapılan baskılar sonucunda Kırım Hanlığı'ndaki Bucak, Azak Kuzeyi ve Kuban Nogaylarının Dobruca'ya yerleşmesi, bunu takip eden diğer göçler ile burada konuşulan ağzın özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. 10. *Sonuç* kısmında tarihî hadiseler sebebiyle ayrı düşen Kırım Tatarlarının vazifesinin birbirlerini bulmak, "Dilde, fikirde, işte birlik" şiarını yaşatmak olduğu dile getirilmiştir.

Sözlük Maddelerine Dair Açıklamalar (s. XXXVI) başlığında önce sözlük maddesinin hangi sıralamayla verildiği açıklanır: 1. Madde başı kelime, 2. Okunuşunda bir özellik varsa bunun parantez içinde gösterilmesi, 3. Kelimenin türünü belirten kısaltma söz, 4. Parantez içinde etimolojik bilgi, 5. Kelimenin anlamlarının açıklanması, 6. Anlamların açıklamaları doğrultusunda konuşma dilinden ve yazar eserlerinden alınmış örnek tabirler, 7. Sözlük maddesi içeren kalıp sözler, tabirler, deyim ve atasözleri. Ayrıca madde başı kelimelerin Tatar ağzına yakın diğer Türk lehçelerinde ve bazı yabancı dillerde biçim ve anlamlarının da yazıldığı ifade edilir. Bir de madde başı kelimenin anlamlarının Romence karşılıklarının yazıldığı belirtilir.

Türkçe Kısaltmalar kısmında bu sözlükte kullanılan kısaltmalar alfabetik sırayla verilir.

Romence Kısaltmalar kısmında bu sözlükte kullanılan kısaltmaların Romenceleri alfabetik sırayla verilir.

İşaretler'in içinde *, ', →, • gibi işaretlerin ne için kullanıldığı açıklanır.

Kelime ve Alıntı Cümleler İçin Taranmış Metinler'de bu sözlüğün hazırlığında faydalanan eserlerin künyeleri Dobruca Kırım Tatar Halk Edebiyatı, Dobruca Kırım Tatar Klasikleri, Dobruca'da Tanıtılmış Kırım Tatar Klasikleri, 1956-1959 Yılları Arasında Romanya'da basılan Tatarca Okul

Kitapları, Tatarca Dilbilgisi Üzerine Eserler, 1980'den sonra Dobruca'da çıkan Tatarca Edebî Kitaplar, Karadeniz Gazetesi (1990- ...), Renkler 1-4, Emel Dergisinde neşredilmiş muhtelif yazıların Tatarcaları, Türkiye'de neşredilmiş Tatarca kitaplar başlıklarının içinde listelenir.

Yararlanılmış Sözlükler'de bu eser yazılırken faydalanılan sözlükler sıralanır.

Dobruca Kırım Tatar Ağzı Alfabeti'nde üç sütun hâlinde sırayla Tatar ağzı alfabesi / Türkçedeki karşılığı / Correspondenul româneşeklinde bir tabloyla gösterilir.

Sözlük kısmında açıklamaları yazılmış 25.000 kelime bu bölümde yer alır. İçine konuşma dili ve kitaplardan derlenmiş kelimeler eklenince sayısı 30000'e ulaşan hacimli bir sözlük meydana çıkar.

Saim Osman Karahan "Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü" adlı bu çalışmasıyla 2013 yılında, Türk dünyasının önemli Türkologlarından Kırmılı Prof. Dr. Bekir Çobanzade anısına düzenlenen Uluslararası Bekir Çobanzade Ödüllerinin "Kırım Tatar filolojisi ve folkloru alanında en iyi bilimsel ve bilimsel-metodik çalışma" dalında ödül alır. (http://www.vatankirim.net/kirimhaber/haber/haber_site.asp?HaberID=97 Bekir Çobanzade Edebiyat Mukafatı-Kırım)

Uzun ve meşakatli bir çalışmanın neticesi olan bu eserin Türkoloji dünyasında yapılacak başka çalışmalara yardımcı olmasını diler, Saim Osman Karahan'a Türkoloji ilmine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.